

GÖLGEDE BÜYÜYEN KİMLİK

KÜRT SAĞI

KÜRT KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜNDE HİZBULLAH VE
ZEHRA VAKFI'NIN ROLÜ

ALİ MURAT İRAT

ALİ MURAT İRAT

Felsefe ve Eczacılık alanında lisans, Siyaset Bilimi ve Farmakoloji alanında iki ayrı doktora derecesine sahip olan İrat, siyaset bilimi çalışmalarında kimlik, etnisite ve milliyetçilik teorilerine odaklanmakta; felsefi tartışmalarını beden felsefesi, ölüm ve eros kavramlarıyla sürdürmektedir. Modern ve geleneksel toplumlarda aşk ve ölüm deneyimlerini de karşılaştırmalı biçimde inceleyen İrat, bireysel varoluş sorularını toplumsal yapılarla kesiştiren özgün bir perspektif sunmaktadır. Paris'te École Normale Supérieure'de davetli araştırmacı olarak da bulunan İrat'ın disiplinlerarası yürüttüğü çalışmaları *BirGün*, *Birikim*, *Bilim ve Ütopya*, *Ayrıntı*, *Natama* gibi dergilerde yer bulmuş; uluslararası toplantılarda yaptığı sunumlar ve televizyonda katıldığı tartışmalar, toplumsal sorunlara dair düşünsel katkılarının geniş bir çevrede görünür olmasını sağlamıştır.

Başlıca eserleri: *Peygamberden IŞİD'e Modern Dünyada İslami Yaklaşımlar* (2015), *Yalnızlığa Övgü* (2017), *Yitik* (2018), *Aşkın Tarihi-Doğumundan Ölümüne Eros* (2021), *Bin Yılın Aşk Mektupları* (2021, *Sıla Gençoğlu* ile birlikte).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	13
I	
PKK'DEN KÜRT SAĞINA	17
2	
NEDEN ETNİSİTE TEORİLERİNE İHTİYAÇ DUYUYORUZ?	27
3	
ETNİSİTE VE ETNİK KİMLİK	29
4	
ULUSAL KİMLİK NEDİR?	34
5	
HATIRLAYAN VE UNUTAN BİR ORGANİZMA OLARAK ULUS	39
6	
İLKÇİLERDEN ETNOSEMBOLİSTLERE ETNİSİTE TEORİLERİ	41
<i>İlkçiler ve Modernistler</i>	41
<i>Üçüncü Yol: Etnosembolistler</i>	46
7	
BELLEĞİMİZİ YÖNETENLER: ELİTLER VE ENTELEKTÜELLER	49

MEDLERDEN MODERN MEDRESELERE KÜRTLER	56
<i>Osmanlı Modernleşmesi ve Kürtler</i>	61
<i>Aşiretten Etnik Bilince İlk Adım: Bedirhan Bey</i>	61
<i>İlk Kürt Milliyetçisi: Şeyh Ubeydullah</i>	65
<i>Bir Üst Kimlik Olarak Osmanlılık</i>	67
<i>Jön Kürtler</i>	69
<i>Mustafa Kemal ve Kürtler</i>	77
<i>Kürt Elitleri: Şeyh Said, İhsan Nuri ve Diğerleri</i>	81
<i>Dersim: “Çıban Başı”</i>	87
<i>Demokrat Parti, Said-i Nursi ve Kürtler</i>	89
<i>Sürgünler ve 49’lar Olayı</i>	91

KÜRT KİMLİĞİNİN MODERN AKTÖRLERİ	95
<i>Türkiye İşçi Partisi ve Kürtlerin Doğu Mitingleri</i>	95
<i>Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi</i>	101
<i>12 Eylül Darbesi Sonrası Kürt Elitler</i>	103

DİN VE ETNİK KİMLİK ARASINDA HİZBULLAH CEMAATİ	105
--	-----

VELİOĞLU SONRASI: HİZBULLAH’IN İKİNCİ DÖNEMİ	113
--	-----

HÜDA-PAR: ÜÇÜNCÜ DÖNEM	115
------------------------	-----

ZEHRA EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI	117
------------------------------	-----

MİLLİ GÖRÜŞ’TEN AKP’YE KÜRTLER	120
--------------------------------	-----

15	KİMLİK İNŞA ZEMİNLERİ: DERGİLER, KİTAPLAR, ANMALAR	124
16	KÜRT SAĞINDA KİMLİĞİN SINIRLARI BELİRİYOR: GİRİŞİM DERGİSİ	126
17	HİZBULLAHİ SÖYLEMİN KİMLİKLE İLK İMTİHANI: TEVHİD DERGİSİ	131
18	TEVHİD DERGİSİNDE ULUŞÇULUK, PKK, KEMALİZM VE ŞEYH SAİD	136
19	VELİOĞLU SONRASI “KENDİ DİLİNDEN HİZBULLAH”	142
20	TEREDDÜTTEN SIYRILIŞ: VELİOĞLU ANMALARI	146
21	ZEHRA VAKFI VE NURCU KİMLİK İNŞASI	151
22	BİR MED-ZEHRA YAYINI: DAVA DERGİSİ	153
23	MODERN BİR MEDRESE: NÜBİHAR	155
24	KÜRTLERİN YENİ ZEMİN’İ	164

	25	
KÜRT SAĞI VE KÜRT KİMLİĞİNİN MODERN İNŞASI	174	
<i>Kurdayetî</i>	175	
<i>Kolektif İsim: Kürt</i>	178	
<i>Ortak Teritori: Kürdistan</i>	181	
<i>Tahayyülden Somuta: Kürdistan Haritaları</i>	184	
	26	
KÜRT SORUNU MU MÜSLÜMAN KÜRDİSTAN SORUNU MU?	189	
	27	
KÜRT SAĞININ ENTELEKTÜEL VE SİYASAL DÖNÜŞÜMÜ	193	
	28	
TARİKATLAR VE KİMLİK MEKÂNLARI OLARAK	195	
MEDRESELER		
	29	
KÜRT SAĞININ KURUCU MİTLERİ: İKİ SAİD	211	
<i>Kürtlerin Said-i Nursi'si</i>	211	
<i>İkinci Said: Şeyh Said</i>	222	
	30	
KÜRT KİMLİĞİNİN İNŞASINDA RİTÜELLER	228	
<i>Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri</i>	232	
<i>Sermila Halayları ve Hizbullah Düğünleri</i>	241	
	31	
SON DÖNEMEÇ: RICHARD NIXON ÇİN'DE, DEVLET	245	
BAHÇELİ MECLİS'TE		
<i>Çok Katmanlı Hegemonya Mücadelesi: Öcalan, Devlet</i>	251	
<i>ve Kürt Sağı</i>		
	32	
SONUÇ YERİNE	254	
DİZİN	260	

TEŞEKKÜR

Elinizdeki kitabın kökleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde yaptığım doktora tezine uzanıyor. Fakat yıllar içinde hem yeni okumalarımın hem de ülkede yaşanan gelişmelerin eklenmesiyle farklı bir biçime büründü. Araştırma sürecim, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından oluşan belirsizlik ve kırılmaların gölgesinde geçti; kimi zaman sahada çalışmayı zorlaştıran, kimi zaman da bana yeni yollar açan siyasal bir iklimin içindeydim. Arşivlerde geçirdiğim uzun saatler, sahada yaptığım görüşmeler ve biriktirdiğim notlar bu kitabın temelini oluşturuyor. “İki Said” başlıklı bölümümün 2025’te *National Identities* dergisinde yayımlanması ise, bu yolculuğun uluslararası akademik tartışmalara da bir şekilde eklenmesini sağladı.

Bu kitabı yazarken, kimlik tartışmalarını yalnızca siyasal aktörlerin söylemleri ya da ideolojik çerçeveler üzerinden değil; gündelik hayatın pratikleri, bellekte biriken kırılğan hatıralar ve çoğu zaman dile gelmeyen duygusal boyutlarla birlikte düşünmeye gayret ettim. Amacım, klasik kimlik politikaları literatürünün sınırlarını aşarak hem içinde yaşadığımız yerel deneyimlere hem de bu deneyimlerin evrensel tartışmalarla nasıl kesiştiğine dair bir okuma imkânı sunmaktır.

Fakat Kürtler üzerine çalışırken Kürtçe bilmememin doğurduğu zorluklarla sık sık karşılaştım. Konunun çoğu kişi açısından da riskli görülmesi nedeniyle kapılar bazen yüzüme kapandı ama çoğu zaman nezaket ve ilgiyle karşılandım. Buna rağmen araştırmanın sağlıklı ilerleyebilmesi için desteklerini esirgemeyen pek çok insana teşekkür borçluyum. Osmanlıca metinlerin günümüz Türkçesine aktarımında yar-

dım eden Ezgi Andaç’a, Kürtçe sözlü ve yazılı malzemelerin çevirisinde büyük emek veren Nalin Diri, Özcan Kırbıyık ve A. Murat Fırat’a şükranlarımı sunarım. Ayrıca yazar ve siyasetçi-avukat Sıdkı Zılan ile dönemin HDP Milletvekili Ayhan Bilgen de değerli görüşleriyle bu çalışmayı zenginleştirdiler. Bu süreçte metnin yayıma hazırlanmasında öneri, katkı ve yönlendirmeleriyle bana destek veren sevgili arkadaşım Cansu Aksoy’a da özel olarak teşekkür ederim.

Böylesine sıcak, can yakıcı ve politik açıdan yüklü bir mesele üzerine söz söylemek her zaman güçtü. Çalışma boyunca âdeta bir “gölgenin peşinde”ydım: Bazen belirginleşen, bazen silikleşen bir gölge. Arendt’in “karanlık zamanlarda düşünmek” ifadesi, ışığın azalmasıyla görünürlüğün bütünüyle kaybolmadığını, aksine yeni görme biçimlerine ihtiyaç duyulduğunu hatırlatır. Kürt meselesine dair deneyimleri analiz etmek de böyle bir çaba gerektirir: mutlak aydınlığın, yani ortodoks söylemlerin ışığında değil; gölgelerin, suskunlukların ve bastırılmış hafızaların yarı-karanlığında düşünmek. Merleau-Ponty’nin “görünür ile görünmeyen” arasındaki ilişkiye yaptığı vurgu bu bağlamda anlamlıdır: Kimlikler yalnızca görünür olan yönleriyle değil, aynı zamanda gizli kalan, bastırılan ve gölgede büyüyen yanlarıyla da varlık kazanırlar. “Gölgede büyüyen kimlik” ifadesi tam da bu ikili yapıya işaret ettiği için kullanıldı.

Bu gölgeyi anlamlandırmaya çalışmak yorgunluk yaratırsa da aynı zamanda kendi sınırlarımla yüzleşmeye de vesile oldu. Bir araştırmacı olarak bilginin imkânlarıyla ilerlerken, bu yol boyunca bir insan olarak sezgilerin, duyguların ve kırılğanlıkların sınırında da yürüdüm. Şimdi elinizde tuttuğunuz bu metnin, bütün bu çabanın hem bir ürünü hem de bir tanığı olduğunu düşünüyorum. Dilerim ki bu çalışma, kimliklerin çoğul ve kırılğan doğasını kavramaya küçük de olsa bir katkı sunsun ve iyiye, güzele yorulsun.

I PKK'DEN KÜRT SAĞINA

Politik mücadelesinin ana eksenini silahlı propaganda olarak belirleyen PKK,¹ 1970'lerin sonunda Kürtler ve Kürt kimliğine ilişkin çeşitli hak talepleriyle ortaya çıktı. O günden bugüne kadar geçen yaklaşık elli yıllık süre içinde, “Kürt Sorunu”² olarak adlandırılan ve Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınmasından, Kürtler³ için demokratik özerk bir yönetimin kabul edilmesine kadar bir dizi talebin ülkenin başat politik meselelerinden biri hâline geldiği görüldü. Kürtler bu süreçte yalnızca Türkiye’de değil, yoğun olarak yaşadıkları Irak, İran ve Suriye’de de önemli politik gelişmelerin içinde yer aldı. Bu politik gelişmelerden en önemlisi kuşkusuz, 11 Mart 1970’te dönemin Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ve

¹ Kürtçesi “Partiya Karkeren Kurdistan” (Kürdistan İşçi Partisi). Ayrıca kitap boyunca karşılaşılabilecek bütün isimlendirmeler ve tanımlamalarda antropoloji çalışmalarında kullanılan *emik yaklaşıma* göre isimlendirme yapılacaktır, yani araştırma konusu olan grubun kendisine verdiği isim tercih edilecektir. Bugün PKK kelimesinin “pekeke” ve “pekaka” şeklindeki iki okunuşunun da neredeyse iki farklı siyasi görüşe denk düştüğü bilinmektedir. Bunlardan herhangi birinin kullanılmasının bir siyasi tavır ya da düşünceyi çağrıştırması mümkündür ve bunun örneklerini de zaten gündelik yaşamda sıklıkla yaşıyoruz. Bu noktada *emik* yaklaşımın, yani söz konusu grup/topluluk/örgüt ya da diğer yapılar kendilerine nasıl hitap ediyor ve kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa o şekilde tanımlamanın doğru olacağını belirtmek isterim. Örgüt 12 Mayıs 2025 tarihinde kendini feshettiğini açıklamıştır.

² Bu tanımlama kimi milliyetçi ve ulusalcı çevreler tarafından kabul edilmez. Bu çevreler sorunun, bir terör sorunu olduğunu ve öncelikle güvenlik politikaları bağlamında çözülmesi gerektiğini ileri sürerler. Fakat kitap boyunca görüleceği gibi terör ve şiddet bir vakıa olmasına karşın bizzat terör ve şiddetin de kimliklenme sürecinde ana bileşenlerden biri olduğu görülecektir.

³ Kürtler ifadesi bütün Kürtleri işaret eden bir ifade olarak algılanmamalıdır. Her örgütün ya da siyasi grubun “kendi Kürtleri” bulunmaktadır.

Kürt lider Mustafa Barzani arasında yapılan anlaşma üzerine kurulan –resmî adıyla– *Kürdistan Bölgesel Yönetimi*’nin, 1991’de patlayan Birinci Körfez Savaşı’yla başlayan süreçle devletleşmeye doğru gitmesiydi.

Bilindiği gibi, ABD ve koalisyon güçlerinin Irak’ı işgaliye başlayan gelişmeler Kürtlerin bir topluluk olarak Ortadoğu’daki siyasal önemini daha da artırdı. Etnik ve mezhepsel/dinsel gerilimlerin de giderek arttığı bu konjonktürde, Kürt örgüt ve gruplar yalnızca Türkiye’de değil, yoğun olarak yaşadıkları diğer üç ülkede de bağlı oldukları otoritelerle müzakere/silahlı çatışma vb. ilişkiler içerisine girdi ve girmeye de devam ediyor.

Türkiye özelinde ise Kürt grupların politik taleplerinin ortaya çıkmasının başlangıç yılları 19. yüzyılın ortalarına kadar götürülebilir. Kürt elitleri geçen yüzyılın başında, özellikle II. Abdülhamit dönemi ve sonrasındaki İttihat ve Terakki yönetimi zamanında Osmanlı İmparatorluğu’ndaki siyasal gelişmelerde önemli roller oynamışlar ve özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinde imparatorluğun bekasının sağlanabilmesi için, genel olarak, seferber olmuşlardır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında ortaya çıkan Koçgiri, Şeyh Said, Ağrı Dağı İsyanları’nın bastırılması ve 1930’ların sonuna doğru yaşanan Dersim Katliamı, Kürtlerin uzun bir süre sessizliğe bürünmesine neden olmuştur. 1970’lerde güçlenen sol ideolojinin ve örgütlenmelerin de etkisiyle hareketlenen Kürt gruplar, 1978’de Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından kurulan PKK’yle yeni bir politik döneme girmiştir.

Kürtler bugün Ortadoğu coğrafyasındaki tüm siyasal gelişmelerin önemli parçalarındandır. Yoğunlukla dört ulus devlet içerisine dağılmış olmalarına karşın Suriye’de devam eden savaş ve sınırların yeniden şekilleniyor olması Kürtler’in arasındaki etkileşimi de artırmıştır. Bu etkileşim kimi zaman kültürel ve sosyal ortaklıkları/benzerlikleri öne çıkarmış, kimi zaman da farklı politik perspektifler nedeniyle Kürt gruplar arasındaki ayrışmaların derinleşmesine neden olmuştur.